

gek zöme, az utolsó munka is nemrég épülő adatbázisra támaszkodott.

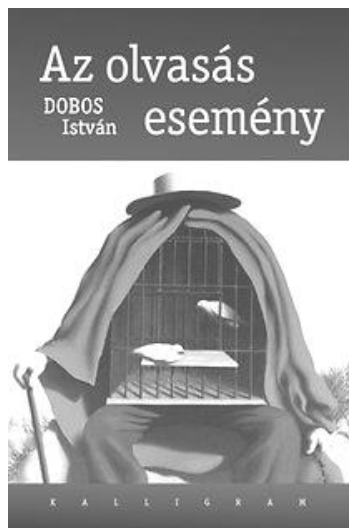
A különszám lapjain kirajzolódnak a továbblépés kívánatos irányai és lehetőségei is. A felsorolás teljessége és mindenfajta rangsorolás nélkül néhány vizsgálandó vagy vizsgálható témát példaként mégis indokoltnak látszik kiemelni. Érdemes lenne tovább analizálni a peregrinusok társadalmi rétegeit, az egyes személyek itthoni karrierjét vagy éppen bukásuk okait. Feltérképezhető és értékelhető a diákok külföldi és hazai irodalmi munkássága. Alighanem rengeteg hasznos információt tartalmaznak a külföldi egyetemeken tanult értelmiségiek és

nemesek könyvgyűjteményei, illetve azok maradványai és possessorai. Számtalan, még ismeretlen adat rejtőzhet a peregrinusokról az egyházközségek irattáraiban. Már eddig is biztatóak az eredmények a lapangó levelezések vallatásában. Miután a magyarországi és az erdélyi rendi országgyűlések jó ideig folyamatosan sérelmezték a Habsburg-udvar korlátozó intézkedéseit, ajánlatos volna konkrét számokkal megerősíteni az akadályozás mértékét. És így tovább, és így tovább...

Bényei Miklós

Dobos István: Az olvasás esemény

Kalligram, Budapest, 2015, 421 oldal

„Amennyiben szólás és mondás által lesz a világ, vajon miféle valóságra vonatkozik a nyelv?” (308. oldal) „Hogyan képes a nyelv ön-

magára, saját működés módjára reflektálni szépirodalmi alkotásban?” (162. oldal) Dobos István tanulmánykötetének darabjait nemcsak az (újra)olvasás, az elbeszélte előadás, a szöveg eseményként való értelmezése kapcsolja össze, hanem amint a fenti két idézetből is látható, az az értelmezői kérdező attitűd is, amely a tárgyalt jelenségek és művek távlatait az általuk felvetett kérdések horizontján mutatja meg. A szerző Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-monográfiájának ismertetésében rámutat, hogy a művek keletkezési idejénél fontosabb az életműben a ciklus, mint központi szervező elv. Az „új környezetbe s összefüggésbe helyezés” felülírja

azt a hasztalan polémiát, hogy a szövegváltozatok közül melyiket kell sikerültebbnek, érvényesnek tekinteni. „Az irodalom története visszafelé is olvasható” – állapítja meg Szegedy-Maszák, amelyhez hozzátehetjük: Dobos István értelmezéseiben az irodalom története a szellemtörténeti áramlatokban „át-lelkesített”, hatástörténetileg termékeny, újabb és újabb jelentéseket teremtő, megnyugtató módon le nem zárható kérdéseket felvető művek felől is olvasható.

A kötet három nagy egysége: az *Elméleti megközelítések*, a *Műértelmezések* és az *Értékelések* problematikája más-más alakban és kontextusban minduntalan megjelenik, hálózatszerű szerkezetben, (meta)olvasási stratégiát is kínálva ezzel. A kötet kezdő tanulmánya, *A ∞ jel értelmezése* emblematikus: jel és jelölt, jelkép és jelentés viszonyának azt a feszültségekkel teli játéktérét mutatja meg, amely aztán a konkrét művek elemzésekor újabb hullámokat vet, csakúgy, mint a nyelvhasználatra, a nyelv „mesterkedéseire”, az íráshoz fűződő, de annak megfeleltethetetlen kapcsolódásaira tett megjegyzések. Ehhez példaként *A regény performativitása (1–2)*, *Kosztolányi Dezső: Édes Anna* című tanulmányra hivatkozom. Az önkényes jelolvasás triviális emberi hibája téves ítélkezésekhez vezet, nem egymás megértéséhez. De lehetséges-e egyáltalán megértés? A szereplők maguk sincsenek tudatában nyelvhasználatuk jellegzetességeinek, Anna „nyelvín-

ségben” szenved, saját érzéki benyomásait, érzelmeit megnevezni, szavakba önteni képtelen, mások jeleit pedig nem tudja értelmezni.

Az Édes Anna- és a Pacsirta-értelmezések elbeszélés és előadás viszonyában olvashatóak egymás felől. A szerző által narratív előadásnak nevezett poétikai alakzat Édes Anna tragédiáját a regény szövegének szoros olvasásával szerepjátékra való alkalmatlanságán, így az élet performatív erőivel szembeni védtelenségén keresztül láttatja. „Mit tud a kimagasló alkotások sorát létrehozó regényíró nyújtani, melyre színműben nem vállalkozhat?” (191. oldal) – teszi fel a kérdést az értelmező *A szabálytalan remekmű. Kosztolányi Dezső: Pacsirta* című tanulmány elején. A szöveg regényként megszemenőig profitál Kosztolányi drámáiról tevékenységéből is, legyen szó a testi reakciók megjelenítéséről, a szerepek színre viteléről, valamint az elbeszélte színházi előadás szereplőkre tett hatásairól.

„(...) mondattal lesz a valóság”.¹

Az Édes Anna- és az Esterházy-értelmezések közötti kapcsolatot a nyelv működésének középpontba állítása teremti meg, míg azonban az előbbiben a nyelvihiány, a közhelyek túlburjánzása, az üres beszéd inkább elrejti, megragadhatatlanná teszi a valóságot, az utóbbiban a nyelvi emlékezet reflektív módon át is írja, újraformálja a szólásokban, közmondásokban hagyományozódó történeteket. A folyamatos átalakulás állapotában, amely az Édes An-

na történelmi idejében konkretizálódik, csak egy dinamikus, öniro-nikus, autorefektív nyelv védelmében lehet állni a sarat, csak az nyújthat védelmet és akadályozhatja meg, hogy értelmetlenné vált klisék csapdájába hullva öntudatlanul konzerválódjanak a történelmet elszenvedők, tarthat tükröt egymásnak a két mű nyelvszemlélete – Dobos István értelmezésében.

Jel, jelentés, jelenlét – egyre mélyebben gyűrűző, interferáló fogalmak, összefonódásuknak különböző arcait láthatjuk az Elméleti megközelítésekhez tartozó *Az olvasás ütközetei. Elbeszélte előadás a regényben*, a Szerb Antal irodalomtörténet-írását újraolvasó *Jelentés és jelenlét az irodalomtörténetben* és Ottlik *Iskola a határon* című regényével foglalkozó *A teremtő jelenlét poétikája* című tanulmányok kapcsán. *Az olvasás ütközetei* az első olvasás és a színpadi előadás közös jegyeit kiemelve Fischer-Lichte *A performativitás esztétikája* című, a színháztudományi gondolkodás alappilléreinek számító művének megállapításait helyezi szembe egy olyan folyamattal, melynek során műfaji határlépések, epikus és drámai szövegformák egymásba szűrődése zajlik. Olvasás és előadás nem oppozicionális fogalmak, közöttük szoros kapcsolatot teremt a performativitás. Az olvasás során a befogadót „sokkoló” érzékletek, észleletek érik, a nyelvhasználat jellegzetességei, a regény történet-szövege ráirányítják a figyelmet a szöveg-eseményre, amely Dobos

értelmezésében poétika és hermeneutika találkozásából születik, és nyílt teret teremt nemcsak az elsődleges, hanem az újraolvasás során más nézőpontból is feltáruló világok, valamint a befogadó világának nyugtalanító találkozásához, az olvasás „megütköztető” tapasztalataihoz.

Szerb Antal irodalomtörténeteit az őt ért bölcséleti hatások nyomait kutatva olvassa újra, és eközben fájdalmasan konstatálja az erre vonatkozó alap kutatások, a szellem-történet magyar recepciójának hiányosságait. Itt a kritikai kiadások felé elkötelezett filológus aggodalma is megszólal, hiszen lehetetlen hozzáférhető szövegek (úra) értelmezése nélkül irodalomtörténetet, a feltáratlan irodalomtörténeti művek miatt az irodalomtörténet-írás történetét megírni. „...hogyan jelenítheti meg az irodalomtörténet a jelentéshatások kultúrájában az irodalom jelenléthatásait?” (81. oldal) – kérdezi a Szerb Antal-tanulmányban, és mintha reagálna erre az Ottlik-elemzésben: „A teremtő jelenlét... a jelentés megragadására irányul.” (277. oldal)

A nyelv retorikai természetének „tettenérése” köthet össze három igen különböző intenciójú tanulmányt. *A Történelem és retorika. Kosztolányi háborús írásai a zsidóságról* a referencia, a történeti tapasztalatokra vonatkoztathatóság izgalmas problémáját járja körül, és rámutat, hogy a sokféle retorikai stratégia kimozdítja a rögzült beszédkereteket, és a másik hangjának

a meghallására készlet. Az *alakzatok kettős olvashatósága*. Krúdy Gyula: *Szindbád* is újraolvasásra buzdít, és ennek jegyében elemez újra Szindbád-elbeszéléseket az ismétlődés paródiája, a példázat kifordítása, az abszurdra hajló anekdota és a nyelv iróniája felől, kiemelve, hogy Szindbád alakjának értelmezése, a paródia felé való nyitottságot is beleértve, még feldolgozásra vár. A *Retorikai olvasás és irodalomtörténet*. Kulcsár-Szabó Zoltán: *Tükörszínházi játéka agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében* című könyvéről értékelése méltatja a jelenségeket folytonosan kimozdító nyelvi működésre való reflektálást, melynek eredményeképpen a keletkező olvasatok összjátéka nem hoz létre egy egységes képet, hanem éppen hogy fenntartja a megfejthetlenséget, mely az értelmezői tevékenység szükségszerű velejárója. És hozzátehetnénk: az irodalmi mű hatástörténeti továbbélését is ez biztosítja, Dobos István műértelmezéseinek hangvétele legalábbis erről vall. Ennek a megállapításnak az igazsága talán akkor észlelhető leginkább, amikor az *Egyszólamúság vagy együtthangzás? Útban a regény többnyelvűsége felé*. Móricz Zsigmond: *Az Isten háta mögött* című tanulmányt olvassuk. Az eredeti címében és szöveghelyekben explicit módon, valamint tárgyában és hangulatában is Flaubert *Bovaryné* című regényéhez kapcsolható művet nézőpont és hang, vagyis a narrátor és a szereplők szólamainak alapján elemzi és veti össze a fran-

cia regénnyel. Flaubert műve zenei értelemben véve is sokszólamú, amennyiben a narrátor és a szereplők hangja között rejtett egybehangzások érzékelhetőek, közöttük „dallam-kíséret” viszony áll fenn. A Móricz-szöveg konkrét példái alapján arra a következtetésre jut, hogy az inkább egyszólamúnak hallható, hiszen a narrátor és a szereplők ugyanazon a nyelvi világon belül helyezkednek el. Az elemzési szempontra utalva a tanulmány azzal zárul, hogy „más tekintet” (más fül) talán összetettebbnek láthatja (hallhatja) *Az Isten háta mögött* nyelvi rétegeit.

Végezetül az Értékelések sorából még az *Átmenet és különbözőség. Szemléletek kölcsönhatása a nemzetközi magyarságtudományi kutatásokban* című tanulmányt emelem ki, amely Dobos István Nemzetközi Magyarságtudományi Társaságban végzett munkájának lenyomata, és amely a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Doktorjelölt Szimpóziumának és a doktori iskolák IV. nemzetközi magyarságtudományi konferenciájának előadásai alapján szerkesztett tanulmányköteket ismerteti.

Amint a bevezetőben említettem, Dobos István kötetének középpontjában a kérdések megújítása áll, mint ahogyan ezt az irodalomtörténet-írás számára hangsúlyozza is „állni látszék az idő, bár (...)”. *Irodalomtörténet-írásunk időszerű elméleti kérdései a modernség kontextusában* című dolgozatában. Filológiai, értelmezői igényességgel

megközelített elemzései, értékelései a befogadói tevékenység lezárhatatlanságára, a rögzített olvasatok elérhetetlenségére hívják fel a figyelmet. „Az olvasás örök feladata megkerülhetetlen.” (104. oldal)

G. Tóth Anita

¹Esterházy Péter: *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozós változat*, Magvető, Budapest, 2013. 15.

Az autonómia és határai. Kortárs német és magyar bioetikai írások

Szerk. Annette Dufner–Kömüves Sándor–Rózsa Erzsébet.

Debrecen University Press, 2016, 246 oldal

A német szerkesztő, Annette Dufner előszavában ama reményének ad hangot, hogy “a kötet kiindulópontként szolgál a német és a magyar bioetikusok közti további termékeny munkához.” Örvendetes lenne, ha Dufner nem tévedne. A nyugati társadalmak fejleményei alapján nem esélytelen prognosztizálni, hogy a bioetikában és a biopoliti-

kában bő fél évszázad alatt felszínre került civilizációs kihívások Magyarországot a jelenleginél sokkal sürgetőbben elérik, és beszüremkednek a szélesebb közbeszédbe, befolyásolva/korszerűsítve elavult gondolkodási és magatartási attitűdöket. Ez természetesen nem lehetséges megfelelő szintű kutatási háttér nélkül, ami immár közel három évtizede rendelkezésre áll. A magyar bioetika kezdeteitől fogva angolszász dominanciájú. Jelen tanulmánykötetnek viszont az a sajátossága és érdeme, hogy a német bioetikához és a kontinentális filozófiai hagyományokhoz kapcsolódik, amely hagyományok a magyar filozófiában és kultúrában mindig is erőteljesen jelen voltak.

A tanulmánykötet magyar szerkesztői a német állam által finanszírozott *Normamegalapozás a medicinális etikában és a biopolitikában* (*Normenbegründung in Medizinethik und Biopolitik*) kutatási projekt vendégkutatói voltak: Kömüves Sándor 2015-ben, Rózsa Erzsébet 2012–2016 között.